

Barcza Dániel

SZOCIÁLISAN ÉRZÉKENY DESIGN

Földünk össznépesége hamarosan eléri a hét milliárd főt, és ennek kilencven százaléka nem jut hozzá az alapvető javakhoz.¹ Mindeközben a designerek túlnyomó többsége a leggazdagabb tíz százalék problémáira keres megoldásokat – írja Paul Polack *Out of Poverty* című könyvében – minimum egy forradalomra lenne szükség a design területén ahhoz, hogy a népesség nagyobbik részét is megszólítsuk.² A new-yorki Cooper-Hewit nemzeti design múzeum 2007 nyarán egy nagyszabású kiállítást rendezett „Design for the Other 90%” címmel, melyen fejlődő országok közösségeinek problémáira mutattak be tervezői válaszokat: szállás, egészség, vízellátás, oktatás, energia és közlekedés témákban.³ Az eseményen kiállított tárgyak és projektek önmagukban nem jelentettek újdonságot, hiszen a szociálisan érzékeny design szemlélet Victor Papanek munkássága óta jelen van a tárgytervezés világában, például szolgálnak erre az INDEX dán design biennálé, vagy a Buckminster Fuller Award pályamunkái is. A Cooper-Hewit kiállítása azért jelentett újdonságot, mert nem csak eseti megoldásokat villant föl, hanem egy szisztematikus gyűjteményét mutatja be a kortárs design stratégiáknak, amelyek mélyszegénységben élő közösségek problémáira adnak ökológiailag, társadalmilag és gazdaságilag is fenntartható megoldásokat. A következőkben ezekből a stratégiákból mutatunk be néhányat.

One Laptop Per Child

Aszociálisan érzékeny design egyik emblemikus projektje a One Laptop Per Child (OLPC) misszió, melynek célja, ellátni a világ összes gyereket egy interaktív oktatási eszközzel, olcsó, energiatakarékos, internet elérhetőségű hordozható számítógéppel.⁴

A száz dolláros laptop ideája a klasszikus *high-tech* gondolkodás, az extrém költséghatékonyság, illetve a *user-centered design* szemléletök ötvözéséből született meg. Az Yves Béhar és a Fuseproject által tervezett XO és XOXO laptopok hardver, szoftver és tartalom-fejlesztése egyszerre, integrált módon történt, figyelembe véve a speciális használati igényeket.

Használata nem igényel külön oktatást, elsajátítása önálló játékos felfedezés útján történik. A géptest elemei könnyen cserélhetők és javíthatók. A disztribúció a hagyományos piaci elosztási lánc kiiktatásával, közvetlenül a célzott kormányokon keresztül nagy volumenű megrendelésekkel működik, így tartható alacsonyban a termék ára. Jelenleg több mint 20 fejlődő országban alkalmazzák már ezt az oktatási eszközt.

Pot-in-Pot Cooler

Mohamed Bah Abba kameruni tervező más utat követett, mikor a nigériai farmerek számára megalkotta *low-tech* hűtőedényét. A termelők

1 UN Development Program, 2007

2 Polak, Paul: *Out of Poverty*, Berrett-Koehler Publisher Inc., San Francisco, 2008, 65p.

3 Cooper-Hewit, Smithsonian Institution, Design for the Other 90%, Assouline Publishing, New York, 2007

4 <http://one.laptop.org>

többsége Afrika vidéki területein elektromos áram és szállító eszköz hiányában nem tudja megőrizni és piacra juttatni a terményeit. Az egyszerű fizikai elven alapuló eszköz, mely két egymásba állított cserépedényből áll, a két fal közötti résben nedves homok kitöltéssel, az evaporáció hatására lehűti a belsejében elhelyezett terményeket.

Akár három hétig is frissen tartja az egyébként csak néhány nap után tönkremenő zöldségeket. Az eszköz előállítható a tradicionális technológiákkal, helyi tudásra és munkaerőre alapozva, helyi anyagokból, költséghatékony módon. Az alacsony költségek miatt mindenki számára elérhetővé válik, így elterjesztése nem igényel állami vagy nemzetközi finanszírozást. Az eszköz tehát nem pusztán magát a hűtés problémáját oldja meg, hanem a helyi fazekasoknak, földműveseknek, gazdálkodóknak munkahelyet teremtve élénkíti a helyi gazdaságot és biztosítja a kiszámítható jövedelmet.⁵

Sierra Portable Light

A high-tech és low-tech tervezői stratégiák ötvözéseként sajátos hibrid, úgynevezett Portable Light megoldások is születnek, melyre jó példa a KVA MATx kutatólabor és a mexikói Sierra Madre hegy-

5 <http://www.practicalaction.org/home>

ség Huichol indián szövőnőinek együttműködése.⁶ A tradícióikhoz ragaszkodó, hagyományos vándorló életmódot folytató Huichol indián közösség, az elektromos hálózat és megfelelő világítóeszközök hiányában nehezen tud lépést tartani napjaink kihívásaival. Az amerikai anyagkutató labor egyszerű, a fejlett országokban mindennaposnak számító technológiai eszközökkel látta el a helyi kézműveseket – LED világítóttest, mobiltelefon akkumulátor, flexibilis fotovoltaiikus panel – azzal a céllal, hogy integrálják ezeket a mindennapos használati tárgyaikba.

A Portable Light világító tarisznyák fenntartható fejlesztési szempontból komoly technológiai ugrást, leap-froggingot jelentenek, mindemeltt kulturális szempontból könnyen beilleszthetők a közösség életébe.

She Pad

Az egyik legkomplexebb, úgynevezett *multi-benefit* rendszertervezői stratégiát követi a köz-

6 <http://portablelight.org/>

gazdász végzettségű, szociális vállalkozással foglalkozó Elizabeth Scharpf. A Sustainable Health Enterprizes vezetője a fejlődő országokban élő nők problémáira keres gazdasági, társadalmi és ökológiai szempontból is fenntartható válaszokat.⁷ Scharpf az afrikai országokban a nők hátrányos helyzetének egyik forrását a nem megfelelő nő higiéniai ellátásban látja. Intimbetétek hiányában, a menstruációs időszakban a nők nem tudnak iskolába, munkába járni, gyakran a közösség napi életétől is távol kell maradniuk. A hagyományos megoldások fertőzésveszélyesek, a modern betétek pedig nem megfizethetők a szegénységben élő nők számára, emellett a nyugati példák alapján komoly környezeti terhelést jelentenek. A SHE Pad egy banánrostokból készülő, higiénikus és környezetbarát intimbetét, amely helyi anyagokból, helyi munkaerővel készül. Mindehhez Scharpf egy komplex üzleti modellt alakított ki, amit Ruandában tesztelt először, majd számos más afrikai országban indított útjára. A közösség által kitesztált, tömeggyilkosságok során árván vagy özvegyen maradt lányokkal és nőkkel megalakított kisservezetek kézi technológiával készítik a SHE Pad termékeket. A vállalkozás résztvevői saját maguk végzik a termékek előállítását és disztribúcióját, a szervezet menedzselését. A profit egy részét a közösség hasznára forgatják vissza: mikro hitelezésre, közösségfejlesztésre oktatási és egészségügyi tevékenységre fordítják elsősorban nők számára.

7 <http://www.sheinnovates.com>

MOME EcoLab – Pokoli Torony projekt

A szociálisan érzékeny és fenntartható design-stratégiák természetesen nem csak a fejlődő országokban alkalmazhatók, többségük adaptálható hazai körülményekre is. Ezt a feladatot vállalta föl a Moholy-Nagy Művészeti Egyetem fenntarthatósági kutatócsoportja, a MOME EcoLab, mely 2010 nyarán a Magyar Máltai Szeretetszolgálathoz csatlakozva kezdte meg a veszprémi Pokoli Torony szociális és infrastrukturális fejlesztési tervezését.

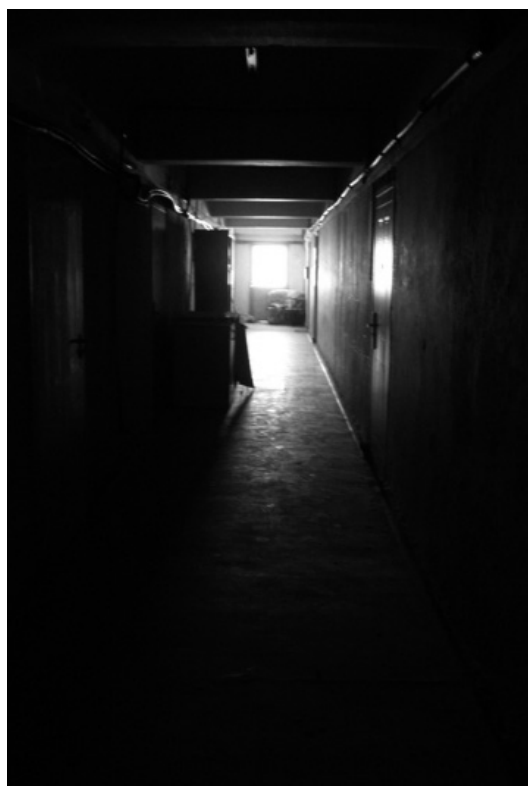
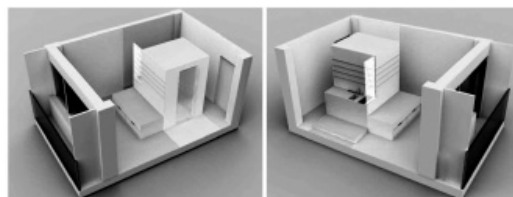

A veszprémi környűrűn található épület egy 1965-ben épült, eredetileg munkásszállónak kialakított tízemeletes toronyház, melyen az elmúlt húsz évben nem történt semmiféle felújítás. Ennek, illetve az egyre erősebb szlömösödési folyamatnak köszönhetően az épület mára szinte lakhatatlanná vált, a lépcsőház életveszélyes, a liftakna üresen tátong, egyes szinteken nem működik a csatornázás, a folyosókon hiányzik a közvilágítás, a felsőbb szintek beáznak, a hulladékszállítás nem megoldott. Ebben a helyzetben jelenleg közel 120 fő él az épületben, akik egyharmada gyerek, illetve közel hetven százaléka roma származású. A lakók közül többen nem rendelkeznek rendezett tulajdonnal, egyszerűen csak „beköltözők”.

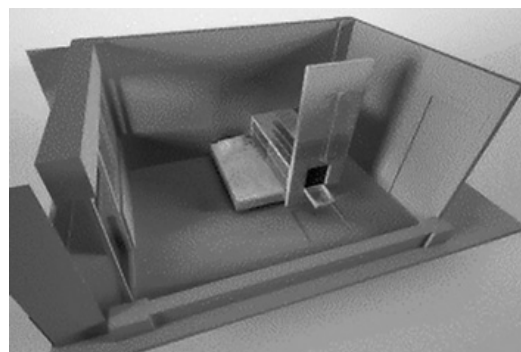

kapszula lakásaiban szociális bérlakásokat, hajléktalan átmeneti szállót, kiléptető és fecskelakásokat alakítanak ki a jövőben rászoruló emberek számára. A MOME EcoLab azzal foglalkozott, hogyan képzelhető el az élet 17 m²-en szociálisan, gazdaságilag és ökológiailag is fenntartható módon.

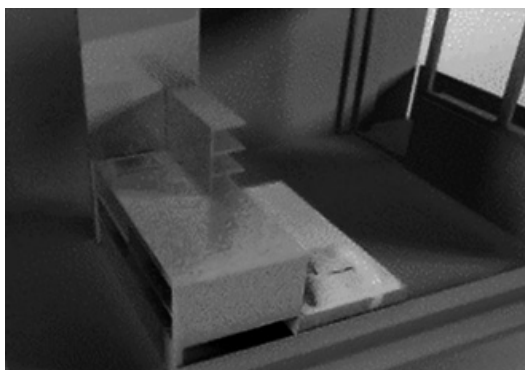
A kapszula magánterek kialakításánál az egyik tervezési irány a magas életminőség biztosítása volt a kis alapterületen. Itt arra került hangsúly, hogy a helyiség ne szoba, hanem valódi otthon funkciót lásson el. Erre ad választ az a kompakt bútor, amely minden lakófunkciót egy kúbusba integrál, különböző oldalokról érhetőek el a tároló, konyhai, háló, illetve mosdó funkciók. A tér közepébe állított elem 4 virtuális szobára osztja a teret.

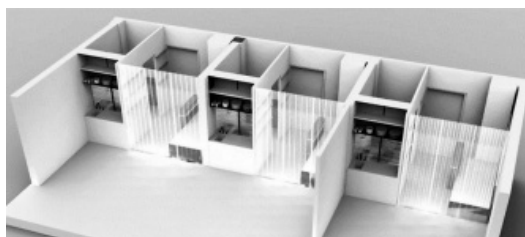
Egy másik tervezési irány a kivitelezési költségek minimalizálása felé mozdult el. Olyan minimál bútor született farost lemezből, amely kevesebb, mint 50.000 Ft ráfordítással minden lakófunkciót kielégít. A költségsökkentés további lehetősége, hogy a bútort maga a lakó készíti el, egy „szabás-minta” alapján, az épület alagsorában potenciálisan kialakítandó asztalos műhelyben. Ez lehetőséget ad arra, hogy a munkahellyel és piaci szakkal nem rendelkező lakók megtanuljanak egy olyan tudást, amelyet maguk, vagy mások számára is kamatoztatni tudnak a jövőben.

A Magyar Máltai Szeretetszolgálat 2009 áprilisában jelent meg a házban és kezdte meg fejlesztési munkáját az OSI és a Tutor Alapítvány támogatásával. Terveik szerint az épület 17 illetve 34 m²-es

Környezeti és gazdasági szempontból közelíti meg a problémát az a terv, mely a teret tovább szűkíti, egy kisebb fülkét alakítva ki a 17 m²-es szobában. A téli időszakban lehetőség nyílik arra, hogy a lakó ide húzódjon vissza, pusztán ezt a minimális teret kifűtve, így jelentősen csökkenthetők a rezsiköltségek, illetve csökken a fosszilis energiafogyasztás is.

Az átmeneti szálló illetve kiléptető lakások esetében kézenfekvő térnövelő megoldás, ha a konyha funkció nem a lakótérben van, hanem egy közös használatú helyiségben. Erre ad választ az a közösségi konyhaberendezési rendszer, amelynek bizonyos elemei újrahasznosított anyagokból, ingyen hozzáférhető zöldséges ládákból és használt műanyag fóliákból állnak. Így lehetőség adódik arra, hogy a megtakarított költségkeretből magasabb minőségű, hosszabb élettartamú konyhai berendezéseket is megkapjon a közösség.

English abstract

The population of earth is about to reach seven billion, out of which 90 percent cannot purchase even the most basic goods. “Design for the other 90%”, an exhibition organized by Cooper-Hewitt National Museum in New York, presented sustainable design solutions meant to solve the problems

of communities living in extreme poverty in the developing world. In this report some of them are presented like: One Laptop Per Child, Pot-in-Pot Cooler, Sierra Portable Light and the She Pad, as examples of different design approaches and strategies.

These design strategies are also applicable to poverty problems in Hungary. The newly funded EcoLab at the Moholy-Nagy University of Design ran a yearlong workshop in collaboration with the Hungarian Maltese Charity Service. The workshop focused on the redevelopment of a derelict blockhouse in Veszprém, Hungary – nicknamed as the Infernal Tower (Pokoli Torony). The report presents four different socially responsible design solutions developed by the students.

JEGYZETEK

Tervezők: Berzicza Sára, Fehér Borbála, Holányi Katalin, Kovács Borbála, Lőrinczi András

Képek forrása:

<http://other90.cooperhewitt.org/>

<http://www.sheinnovates.com>

MOME EcoLab, 2010–11.